

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.ketab.ir

www.ketab.ir

شرح قاضی

سیدعلی اکبر خدایی

www.ketab.ir

انتشارات اطلاعات

تهران-۱۳۸۲

خدایی، علی اکبر، ۱۳۵۵ -

شریح قاضی / علی اکبر خدایی - تهران: اطلاعات، ۱۳۸۲.

۱۴۲ ص.

ISBN 964 - 423 - 507 - X

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. ۱۳۵ - ۱۴۲؛ همچنین به صورت زیر نویس.

۱. شریح قاضی، شریح بن حارث، - ۷۸ ق. - سرگذشتنامه. الف. مؤسسه اطلاعات.

ب. عنوان.

۹۰۹/۰۹۷۶۷۱۰۰۹۲

م ۸۲-۱۲۴۹

DS۳۸ / ش ۴ خ ۴

کتابخانه ملی ایران

www.ketab.ir

سید علی اکبر خدایی

شریح قاضی

طراح روی جلد: رضا گنجی - ویراستار: افسانه فارونی - حروف نگار: فاطمه حلوائی - صفحه آرا: رحیم رمضان - مصحح: علی اشرف خاثری - فریب آقا حسینی

چاپ اول: ۱۳۸۲

تعداد: ۲۱۰۰ نسخه

حروفچینی، چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات

همه حقوق محفوظ است

تقدیم به:

مصباح بی فروغ و خاموش علم و فضیلت، بویژه
ارواح بلند آموزگاران فقیدم جناب آقایان حبیب
غفوری اردکانی، عباس کمالی اردکانی و استاد
فقید دکتر نورالله کسایی که سوختن و گداختن
آنها در کوره راه دانش، کمترین تاوان دانایی ما
شد. یادشان گرامی روانشان مرضی.

www.ketab.ir

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
	فصل اول: دوران حیات شریح تا قبل از رسیدن به قضاوت
۱۷	اصل و نسب شریح
۱۸	جستاری در شناخت قبیله شریح
۲۰	نقش کننده و افراد برجسته آن در حیات سیاسی سده اول هجری
۲۱	نام و نسب
۲۲	القاب و کنیه‌ها
۲۴	از ولادت تا هجرت به منطقه حجاز
۲۵	پدر
۲۵	مادر
۲۵	دوران کودکی و جوانی
۲۶	ازدواج
۲۷	مهاجرت از یمن به حجاز
۲۸	شریح صحابی بود یا تابعی؟
۳۰	شریح در دوره ابوبکر
۳۳	شریح و دوران عمر

فصل دوم: از انتصاب تا پایان خلافت خلفای راشدین

- ۳۹ دلایل انتخاب شریح به این سمت
- ۴۱ شریح در کوفه
- ۴۲ منشور قضای عمر به شریح
- ۴۴ راهنماییهای عمر در زمینه قضا
- ۴۵ رابطه او با خلیفه دوم
- ۴۶ شریح در دوره عثمان
- ۴۸ رابطه وی با خلیفه سوم
- ۴۹ اخبار شریح در روز گار علی (ع)
- ۴۹ دیدگاه علی (ع) و چگونگی برخورد ایشان با شریح نسبت به منصب قضای او
- ۵۲ نمونه‌ها و شواهدی در باب مؤاخذه شریح توسط علی (ع)
- ۵۳ جریان نامه نوشتن حضرت علی (ع) به وی
- ۵۵ روایات و احادیث علی (ع) که از شریح نقل شده است
- ۵۷ رابطه وی با خلیفه چهارم

فصل سوم: از خلافت کوتاه حسن بن علی (ع) تا آغاز نهضت کربلا

- ۶۳ شریح در دوره چهل روزه خلافت حسن بن علی (ع)
- ۶۵ شریح و دوران معاویه
- ۶۶ اخبار شریح و معاویه
- ۶۸ شریح و امارت زیاد بن ابیه
- ۶۹ شریح و جریان قتل حجر بن عدی
- ۷۱ تحلیل این ماجرا
- ۷۳ روزگار شریح در دوران خلافت یزید بن معاویه

فصل چهارم: حیات تاریخی شریح از آغاز قیام کربلا تا وفات او

- ۷۷ دامنه دخالت شریح در قیام مسلم به روایت تاریخ
- ۷۸ ماجرای شریح با هانی بن عروه

۸۱	شریح در بطن قیام مسلم بن عقیل در کوفه
۸۳	شریح قاضی و سازش با ابن زیاد
۸۴	تأملی بر فتوای شریح بر ضد امام حسین (ع)
۸۵	فرضیاتی مربوط به این اتهام
۸۹	اصل ماجرا به زعم نگارنده
۹۱	شریح پس از واقعه کربلا تا زمان استعفا
۹۱	کناره گیری شریح از منصب قضا
۹۴	بازگرداندن شریح به منصب قضا، توسط عبدالملک پس از فتنه ابن زبیر
۹۶	شریح در دوره امارت حجاج
۹۸	سن شریح در هنگام مرگ
۹۸	وصیتهای شریح در هنگام مرگ
۹۹	وفات شریح
	فصل پنجم: اخبار و اطلاعات دیگر راجع به شخصیت و نحوه قضاوت شریح
۱۰۳	مدت قضاوت
۱۰۶	فرزندان
۱۰۸	برادران شریح
۱۰۸	خصوصیات و ویژگیهای جسمی و رفتاری
۱۰۸	خصوصیات و ویژگیهای ظاهری و جسمانی
۱۱۰	خصلتهای اخلاقی
۱۱۴	ویژگیهای رفتاری و کرداری
۱۱۴	شریح و چگونگی روابط با دیگر بزرگان
۱۱۶	شریح در مواجهه با مردم عادی
۱۱۷	چگونگی برخورد شریح با پیروان دیگر ادیان
۱۱۸	رفتارهای خصوصی و عادی
۱۲۳	شریح و مسأله نماز

۱۲۴	شریح در منصب قضاوت
۱۲۴	شواهدی از قضاوت شریح با استناد به قرآن
۱۲۵	نمونه‌هایی از قضاوت او با استناد به حدیث پیامبر
۱۲۵	مثالهایی از قضاوت‌های وی، با استناد به قضاوت‌های دیگر بزرگان اسلام
۱۲۶	شواهد دیگر در نحوه قضاوت شریح
۱۲۸	حقوق شریح در امر قضاوت
۱۲۹	اقوال و گفته‌های شریح
۱۳۳	راویان شریح و افرادی که وی از آنها روایت کرده است
۱۳۵	فهرست منابع و مآخذ
۱۳۵	الف) منابع دست اول به زبان عربی
۱۳۸	ب) منابع دست اول ترجمه شده
۱۳۹	ج) مآخذ تحقیقی به زبان عربی
۱۴۰	د) منابع تحقیقی ترجمه شده به فارسی
۱۴۰	هـ) کتب تحقیقی به زبان فارسی
۱۴۱	و) مجلات و نشریات
۱۴۲	ز) منابع به زبانهای دیگر

مقدمه

تاریخ حیات و دوره قضاوت شریح بن حارث، به سبب ابهامات فراوان و تناقض گویی‌های بسیاری که دارد، دوران زندگانی و شخصیت وی را تا حد افسانه تنزل داده و معضلات فراوانی برای محقق ایجاد می‌نماید تا جایی که حتی همین عامل، بحث بسیار مفصل و مستقلی را طلب می‌کند.

در این پژوهش با مدنظر قرار دادن تحقیقات و تئوری‌های محققینی همچون: تیان، ساخت، اشنایدر و... که شخصیت شریح را نیمه افسانه‌ای یا ساختگی دانسته و با توجه به ملاک‌هایی که برای این فرضیات خود مدنظر داشته‌اند، گفته‌های آنها به‌بوتة نقد و تحلیل گذاشته شده و بر اساس استناد به منابع قدیمی و انتقاد و رد ادعاهای این نویسندگان و محققین، نتیجه‌گیری شده است که شریح به‌طور قطع و یقین، شخصیتی تاریخی و عینی در دوره صدر اسلام بوده است و تناقض گویی‌های رایج در این زمینه نیز نمی‌تواند، شخصیت تاریخی او را زیر سؤال ببرد.

در این تحقیق خاطر نشان می‌شود که شریح در فاصله یکی دو دهه قبل از بعثت پیامبر در یمن و در میان خاندانی ایرانی به دنیا آمد که چند نسل قبل از او، در زمان خسرو انوشیروان، به عنوان سپاهیان جنگی برای جنگ با حبشیان به همراهی فرمانده خود - سیف بن ذی یزن - به یمن آمده و در همانجا سکونت یافته و سپس برای در امان ماندن از تهاجم قبایل دیگر عرب، به اجبار در زمره حلفای بنی‌کنده قرار گرفته بودند.

از دوران زندگانی شریح در یمن، غیر از یکی دور وایت درباره تعلیم او در نزد معاذ بن جبل و از دواجش با دوشیزه‌ای از بنی تمیم به نام زینب، خبری در تواریخ نیامده است. وی پس از وفات پیامبر در دوره خلافت ابوبکر به مدینه آمد و در دوره عمر به سال ۱۸ هـ، طی قضاوتی برای خلیفه که مورد رضایت عمر واقع گردید، از طرف وی به سمت قاضی کوفه منصوب گردید. در دوره عثمان نیز از طرف خلیفه وقت در سمت خود ابقاء گردید. وی اگر چه در دوره خلافت علی (ع) با عزل، تبعید و قضاوت مشروط از طرف ایشان روبرو گردید، ولی منابع نوشته‌اند که در زمان کشته شدن خلیفه چهارم، وی سمت قاضی کوفه را بر عهده داشته است. در دوره کوتاه حکومت امام حسن (ع) نیز به قضاوت خود ادامه داد و معاویه پس از غصب خلافت، او را در مقامش تثبیت نمود. در همین دوران زمانی که زیاد از طرف معاویه به امارت این شهر انتخاب شد، شریح را همراه خود به بصره برد و او مدتی در سمت قاضی بصره و تحت فرمانروایی زیاد، به قضاوت مشغول شد؛ به همین دلیل به «قاضی مصرین» ملقب شده بود. وی پس از چندی، بار دیگر به قضاوت شهر کوفه برگشت.

همچنین از چگونگی اتهام وی در امضای استشهادنامه علیه حجر بن عدی نیز صحبت شده و ابهام آن بر طرف گردیده است. در دوره یزید، با امارت عبیدالله سازش نمود و حتی یکی از مشاوران خاصه او گردید، به طوری که در واقعه دستگیری هانی بن عروه مأمور شد که وضع هانی را به طریق نیکویی به اطلاع قبیله اش رسانده و برای متفرق ساختن و جلوگیری از شورش آنها بکوشد که این کار شریح از دیدگاه شیعیان، خیانتی بزرگ که زمینه ساز حادثه کربلا شد، قلمداد شده است.

مهمترین مبحث که سعی شده است، در آن به معمای بزرگی در حادثه کربلا پاسخ گفته شود، همانا واقعیت داشتن یا نداشتن صدور فتوای شریح علیه امام حسین (ع) است. با اینکه منابع قدیمی اشاره‌ای به این حادثه نداشته‌اند، معذک بار و روشن شدن بعضی از زوایا، به این سؤال مهم پاسخ گفته شده و چنین نتیجه‌گیری شده است که بعضی از عوامل، از جمله مصلحت طلبی، علاقه به مقام و منصب، ترس و وحشت از عبیدالله، راضی نگه داشتن حاکم و سرانجام سکوت نابجای شریح در برابر عملکردهای عبیدالله، سبب سوء استفاده از شخصیت و مقام وی گردیده و موجب شده که سخن و اظهار نظر شریح به صورت کلی، تبدیل به فتوایی بر ضد حسین بن علی (ع) گردد و وی را در حادثه کربلا و قتل عام اهل بیت - از دیدگاه تاریخ - دخیل گرداند.

شریح پس از واقعه کربلا تا سال ۷۸ هـ که از سمت خود در دوران حجاج استعفا کرد - بجز سه سال فتنه ابن زبیر که خانه نشین شده بود - در سمت قاضی کوفه باقی ماند و پس از گذشت يك سال از استعفایش وفات نمود.

با وجود اینکه تمام وقایع دوره شریح و تاریخ مربوط به حوادث زندگی اش، با تناقضاتی از سوی راویان اخبار مواجه گردیده امر و کار محقق در پرداختن به تاریخ شریح را بسیار دشوار می سازد؛ اما باز هم نمی تواند بر جعلی و افسانه ای بودن این شخصیت دلالت کند. در خصوص شخصیت شریح در بسیاری از کتب تاریخی و از قول دانشمندان علوم اسلامی مطالبی نوشته شده است، از جمله در کتاب یکصد و پنجاه صحابی ساختگی علامه عسکری، به جعلی و ساختگی بودن این شخصیت هیچ اشاره ای نشده است، همچنین نامه حضرت علی (ع) به شریح در کتاب نهج البلاغه نیز آورده شده و اینها همه بر وجود عینی و واقعی شخصیت شریح مهر تأیید می زند، و لذا پذیرش ادعاهای نویسندگان غربی در این زمینه امکان پذیر نیست، چرا که در واقع نقض تمامی اخبار و روایات مستند در منابع تاریخی را به دنبال دارد.

از آنجا که تحقیق جداگانه راجع به شریح کار جدیدی می باشد قطعاً پیرامون این شخصیت تاریخی پژوهشهای بسیاری می تواند صورت گیرد، اما مبحث پر حجمی را طلب می کند که از عهده این تحقیق خارج است. ان شاء... محققان تاریخی این بار را به دوش گرفته و به سر منزل مقصود خواهند رساند.

در پایان بر خود فرض می دانم، من باب حدیث شریف من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق مراتب سیاس و قدر دانی خود را از تمامی عزیزانی که در این امر خطیر دستگیر بودند، بویژه استاد راهنمای نکته سنج و بادقت جناب آقای دکتر عالم زاده - که اگر راهنمائیهای استادانه ایشان نبود، این کار میسر نمی گردید و استاد مشاورم جناب آقای دکتر سید عطاء الله مهاجرانی که با وجود مشغله زیاد، مشاورت این پایان نامه را بر عهده گرفتند و همچنین سرکار خانم میر ابو القاسمی که در تهیه بعضی از منابع کمیاب یاریگر من بودند و همسر فداکارم - خانم فاطمه اسلامی - اذعان نموده و موفقیت همه آنها را از احدی کنامسئلت نمایم.

یزد - خرداد ماه ۱۳۸۰

سید علی اکبر خدایی

www.ketab.ir